

УДК 81. 367. 334 (477)

Лаврінець О. Я.

ОСОБЛИВОСТІ ЧЛЕНУВАННЯ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ЗІ СПІЛЬНОЮ ПРЕДИКАТИВНОЮ ЧАСТИНОЮ

Об'єктом розгляду є багатоконпонентні складні речення зі спільною предикативною частиною, структурна схема яких реалізує мішаний тип складного речення - сурядно-підрядний із доміантним сурядним зв'язком. Речення зі спільною предикативною частиною (головною чи підрядною) - структурний варіант багатоконпонентного складного речення з повторюваними предикативними частинами, що функціонує у своєму спрощеному варіанті: «речення з повним повтором -речення з нульовим повтором». Формування досліджуваного типу речення відбулося внаслідок елімінації тотожних предикативних частин у сурядно поєднаних складно-підрядних блоках, що зумовило структурну неповноту тих блоків, у яких спільну предикативну частину формально не представлено. А тому спільну предикативну частину кваліфіковано не як той самий елемент для всіх однорідних предикативних частин багатоконпонентного складного речення, а такий самий, проте формально представлений лише в одному із блоків складної конструкції.

Складні речення із сурядністю та підрядністю є об'єктом дослідження у працях таких сучасних мовознавців, як: Г. Ф. Гаврилова, В. В. Казмін, Г. Ф. Калашникова, О. М. Суровцев, Г. П. Уханов, В. А. Шитов, Т. М. Шкарбан, К. Ф. Шульжук, В. І. Щетньова. Більшість із синтаксистів не заперечує факт наявності спільної предикативної частини (спільної головної чи спільної підрядної) у межах зазначеної синтаксичної структури. Однак розбіжність поглядів мовознавців на синтаксичний статус поняття «спіль-

ний компонент», у даному випадку - «спільна предикативна частина», роль та місце спільної предикативної частини у структурі складного речення, процес його формування зумовлює неоднозначну кваліфікацію речень зі спільною головною частиною та речень зі спільною підрядною частиною.

Традиційно конструкцію зі спільною предикативною частиною визначено як багатомірну структуру, що має переважно два рівні членування, на першому із яких (зовнішньому) у ме-

жах конструкції зі спільною головною частиною виділено блок однорідних супідрядних частин та головної частини [4, 37-38; 5, 36; 6, 5], наприклад: **Я не зазнав тих ніжних ласк і слів, Що морились мені колись весною, Що чув я в співах солов'їв, Що гай мені ласкаво шелестів давно колись, далекою весною...** (О. Олесь); а в конструкції зі спільною підрядною частиною - сурядних підпорядковуючих частин та підрядної предикативної частини [6, 65], наприклад: **Уже небо підпливло кров'ю, уже, прокидаючись, неначе море, глухо стугоніли ліси, коли він легко, по-лісовому, поспішав до Городища** (М. Стельмах). Домінантна структурна схема основного членування багатокомпонентного складного речення зі спільною предикативною частиною реалізує мішаний тип складного речення із сурядністю та підрядністю з провідним підрядним зв'язком (Т. М. Горяна, Т. М. Шкарбан, К. Ф. Шульжук, В. І. Щетньова).

Визначення сурядно-підрядного типу складного речення, який реалізується у досліджуваному багатокомпонентному реченні, має відповідне обґрунтування. Надання ж підрядному зв'язку провідної ролі в цій конструкції є, на нашу думку, безпідставним, тому що не враховує зміст поняття «спільний компонент» та шляху формування речення зі спільною предикативною частиною.

Формування багатокомпонентного складного речення зі спільною предикативною частиною відбувається не лише способом групування компонентів [3, 62], а й унаслідок елімінації (тобто пропуску, спрощення, виключення) тотожних предикативних частин, що зумовлено комунікативним завданням мовця. Ілюстрацією такого процесу є група речень із повторюваними предикативними частинами, які можуть бути спрощені, тобто винесені за дужки, без втрати змістової інформації вихідного речення. Наприклад: **Як і завжди, за прибережним вітерцем повертається листя очерету, як і завжди, не сумуючи, весело дзюрчить нижче ставка невтомний струмок** (М. Стельмах) - **Як і завжди, за прибережним вітерцем повертається листя очерету і не сумуючи, весело дзюрчить нижче ставка невтомний струмок**.

Сформований спільний компонент, точніше - спільна предикативна частина, служить критерієм визначення однорідності елементів (предикативних частин), поєднаних сурядним зв'язком [1, 36; 2, 38-39]. Однорідність елементів стосовно спільного компонента є категорією синтаксичною, тому сферою функціонування спільного компонента є синтаксичний рівень досліджува-

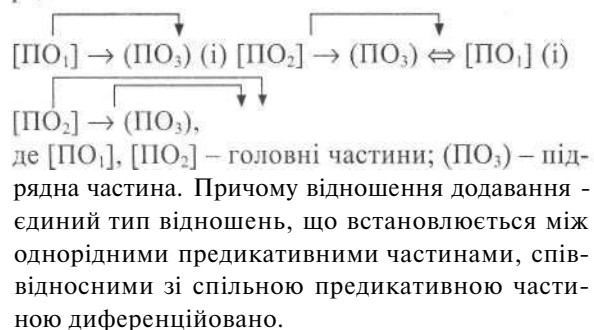
них конструкцій, а спільний компонент можна кваліфікувати **не як той самий елемент для усіх однорідних частин багатокомпонентного складного речення, а такий самий, проте формально представлений лише в одному із блоків багатокомпонентного складного речення, співвідносному зі складнопідрядним реченням**.

Трансформаційні перетворення кількох блоків, співвідносних із складнопідрядними реченнями, внаслідок чого відбувається елімінація повторюваних предикативних частин, - єдиний можливий шлях формування багатокомпонентного складного речення зі спільною предикативною частиною. Визначений шлях урахує зміст поняття «спільний компонент» і обґрунтовує розгляд речення зі спільною предикативною частиною «не як готовий знак певних явищ об'єктивної дійсності чи ланок мисленнєвого процесу, а як синтаксичну одиницю, структура якої зазнала значних трансформацій у процесі проектування з семантичного рівня на формально-граматичний» [4, 105]. Суть зазначених трансформацій (у позначенні Т. М. Шкарбан - «синтаксична деривація» [4, 105]) полягає в тому, що повторювані елементи семантичної будови у формально-граматичній структурі анулюються. Причому повторюваним елементам семантичної будови відповідають функціонально аналогічні структури мисленнєвого процесу і зв'язки об'єктивної дійсності. Наприклад: *Ти знов прийшла, щоб всі чуття холодні Вогнем страждання запалить, Ти знов прийшла, щоб всі страшенні безодні Душі моєї розбудить...* (О. Олесь) - **Ти знов прийшла, щоб всі чуття холодні Вогнем страждання запалить, щоб всі страшенні безодні Душі моєї розбудить**. Результатом елімінації тотожних предикативних частин, кожна з яких виконує роль головної частини стосовно найближчої підрядної частини, є похідна багатокомпонентна конструкція зі спільною головною частиною для так званих однорідних супідрядних частин.

Елімінація тотожних предикативних частин у сурядно поєднаних складнопідрядних блоках простежується лише у синтаксичній побудові багатокомпонентного складного речення й супроводжується неповнотою тих сурядних блоків, де спільну предикативну частину формально не представлено. Зазначена неповнота має контекстуальний та структурний характер, оскільки самостійне функціонування двочленних складнопідрядних речень неможливе без відновлення в них спільної предикативної частини. У свою чергу, неповноту багатокомпонентного складного

речення зі спільною предикативною частиною може бути усунуто внаслідок проектування повної семантичної побудови досліджуваного речення на його синтаксичний рівень. Наприклад: *І не погине твій рід, і не пересохне молоко в сосцях дочок кущі твоєї, і не поточить черв 'як дерева твого, доки буде з тобою святиня...* (Г. Хоткевич) - *І не погине твій рід [доки буде з тобою святиня], і не пересохне молоко в сосцях дочок кущі твоєї [доки буде з тобою святиня], і не поточить черв 'як дерева твого, доки буде з тобою святиня. — І не погине твій рід, доки буде з тобою святиня. І не пересохне молоко в сосцях дочок кущі твоєї, доки буде з тобою святиня. І не поточить черв 'як дерева твого, доки буде з тобою святиня.*

Структурні зв'язки між конструкцією з повторюваними предикативними частинами та конструкцією зі спільною предикативною частиною доцільно подати схематично:

Речення зі спільною предикативною частиною позначає не нову ситуацію, а ту саму, що й речення з повторюваними предикативними частинами. Крім того, похідне речення не перетворюється на граматично неправильну структуру. Тому, розглядаючи зазначені конструкції як втілення того самого змісту, слід визнати їх структурними варіантами конкретного речення і представити синонімічним відношенням «**речення з повним повтором - речення з нульовим повтором**». Незначна відмінність полягає лише у їх стилістичному вживанні. Повторення предикативних частин вихідного речення посилює емоційний вплив певних елементів у контексті, збільшує час сприймання багатокomпонентного речення та сприяє кращому засвоєнню інформації. Похідній конструкції, вживання якої спричинено тенденцією до економії мовних засобів та до

уникнення надлишкової інформації, властиві лаконізм і стилістична вправність.

Речення з повторюваними предикативними частинами становить собою дво- і більше компонентну синтаксичну структуру, яка має два рівні членування. На першому рівні зазначена складна конструкція членується на блоки, представлені складнопідрядними реченнями, які поєднано сурядним зв'язком. Другий рівень визначає семантико-синтаксичні відношення у межах складнопідрядних речень. Так, наприклад, у реченні *Ти знов прийшла, щоб всі чуття холодні Вогнем страждання запалить, Ти знов прийшла, щоб всі страшенні безодні Душі моєї розбудить...* (О. Олесь) - на першому рівні виленовуються два складні блоки із сурядними відношеннями між ними, точніше - власне єднальними. Виділені блоки співвідносні зі складнопідрядними реченнями: 1. *Ти знов прийшла, щоб всі чуття холодні Вогнем страждання запалить*; 2. *Ти знов прийшла, щоб всі страшенні безодні Душі моєї розбудить*. Складні блоки містять тотожні головні частини та однофункціональні підрядні частини з семантикою мети. Другий рівень виділяє всередині сурядних блоків однотипні підрядні відношення - цільові.

Кількість блоків у межах багатокomпонентного складного речення відповідає кількості тотожних головних частин. Ця кількість може збільшуватися, оскільки багатокomпонентне складне речення може бути відкритою синтаксичною структурою, яка реалізує мішаний тип складного речення - сурядно-підрядний із головним сурядним зв'язком.

Речення зі спільною предикативною частиною - структурний варіант багатокomпонентного складного речення з повторюваними предикативними частинами, що функціонує у своєму спрощеному варіанті. Тому зрозуміло, що похідна конструкція, як і її вихідна, має два рівні членування, побудована за формулою відкритої/закритої структури та реалізує сурядно-підрядний тип складного речення з головним сурядним зв'язком. Однак, на противагу повноті (і структурній, і змістовій) усіх сурядних блоків вихідного речення, деякі складні блоки речення зі спільною предикативною частиною на формально-граматичному рівні неповні.

Повторювані елементи семантичної будови, анульовані у формально-граматичній структурі багатокomпонентного складного речення зі спільною предикативною частиною, зумовлюють виділення на першому рівні членування сурядних блоків, кількість яких така сама, як і у вихідній конструкції. Наприклад, у реченні / *здавалося*,

що вони не їдуть шляхом, що їхні колеса постукують об зорі й що коні везуть їх по зорях (Б. Харчук) - / здавалося, що вони не їдуть шляхом, [і здавалося] що їхні колеса постукують об зорі й [здавалося] що коні везуть їх по зорях на першому рівні формально-граматичного членування виділяємо три сурядні блоки, співвідносні зі складнопідрядними реченнями, перший з-поміж яких повний: 1. *Іздавалося, що вони не їдуть шляхом*; 2. *[І здавалося] що їхні колеса постукують об зорі*; 3. *[Здавалося] що коні везуть їх по зорях*. У семантичній будові поданого речення на першому рівні вичленуємо три повні складнопідрядні блоки, поєднані сурядним зв'язком. Семантико-синтаксичні відношення, виділені на другому рівні у межах сурядних блоків, тотожні - з'ясувальні.

Похідність речення зі спільною предикатив-

ною частиною стосовно речення з повторюваними предикативними частинами, яка обумовлена проектуванням семантичного рівня на формально-граматичний, дає підстави зробити висновок: членування речення зі спільною предикативною частиною відбувається на семантичному рівні, а результати його проектуються на формально-граматичний. Унаслідок такого проектування кількість сурядних блоків у реченні зі спільною головною частиною формально відповідає кількості однорідних супідрядних частин, а в реченні зі спільною підрядною частиною - кількості однорідних сурядних предикативних частин. Відношення всередині виділених на першому рівні членування сурядних блоків однотипні з відношеннями між спільною предикативною частиною та найближчою до неї однорідною предикативною частиною.

1. Горкина Н. С. О структуре предложения с однородными членами (на материале английского языка) // Научно-техническая информация: Ежемес. научно-технич. сборник ВИНТИ.- Серия. 1,- 1966.- № 2,- С. 34-38.
2. Грищенко А. П. Складносурядні речення в сучасній українській літературній мові: Дис. ... канд. філол. наук.- К., 1965.-268 с
3. Калашникова Г. Ф. О границах предикативного усложнения предложения // Филологические науки.- 1974.- № 5.- С. 57-69.
4. Шкарбан Т. М. Складні конструкції з однорідною супідрядністю: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 /Рівненський держ. пед. ін-т.- Рівне, 1996.- 170 с
5. Шульжук К. Ф. Складні багатоконпонентні речення в українській мові.- К., 1986.- 183 с.
6. Щетнева В. И. Структурно-семантические разновидности и группы с дифференцированно соподчиненной зависимой единицей // Структура сложных полипредикативных предложений.- Калинин, 1980.- С. 65-74.

O. Lavrinets

THE UNIQUE QUALITIES OF THE PARTITION OF THE SENTENCE WITH THE COMMON PREDICATIVE PART

The object of our investigation are periods with a common predicative part which structural outline embodies a mixed type of the period - coordinate-and-subordinate with a dominant coordinate link. The sentence with the common predicative part (principal or subordinate) is a structural variant of the complex sentence with many constituents and repeated predicative parts which function in its simplified variant: «sentences with full repetition -sentences with zero repetition». Forming the investigated type of the sentence was done by eliminating identical predicative in coordinated linked complex blocks which stipulated structural incompleteness of the blocks in which the common predicative part is not represented formally. Therefore the common predicative part was qualified not as the same element for all homogeneous predicative parts of the period, but the same though formerly represented only in one of the blocks with complex construction.